

כנס המחלקות למדעי ההתנהגות וקרימינולוגיה
במכללה האקדמית כנרת

"מהצקה להסקה"

היבטים מחקריים ומעשיים
של תופעת ההצקה והבריונות בקרב ילדים ונוער
יום ד', י"ז באדר תשע"ד, 19.3.2014

חוברת הכנס

המכללה האקדמית
כנרת
בעמק הירדן
נוף אחר באקדמיה

הרשות הלאומית
למלחמה בסמים
ובאלכוהול

הקדמה

תופעת הבריונות וההצקה בקרב ילדים ונוער הינה רחבה ובעלת השלכות מורכבות על הפרט וסביבתו. תופעה זו מאתגרת את מערכת החינוך הפורמלית והבלתי פורמלית, וכן את הורי הילדים המעורבים כפוגעים, נפגעים ואף אלו אשר נחשפו לכך בלבד. בריונות והצקה מתרחשת במרחב הבית-ספרי, וכן במרחבים אחרים בדרכם של הילדים לבית-ספר, בתחנות ההמתנה להסעה, במגרשים וחצרות ואף במרחב הווירטואלי אשר מרחף במקביל לכל מרחב פיזי בו מצויים הילדים. לבריונות והצקה מגוון ביטויים, פיזיים (כמו מכות), מילוליים (כמו קללות), מניעתיים (כמו חרם). המחלקה למדעי ההתנהגות במכללת כנרת בחרה נושא חשוב זה לציון בכנס מקיף אשר מציג את התופעה לצד דרכי התמודדות ומניעה למעגלי התערבות שונים: מערכת החינוך הפורמלית והבלתי פורמלית ולהורים. ניכר כי תופעת הבריונות וההצקה, לעיתים קרובות, מתודלקת על ידי שימוש גובר באלכוהול וסמים. מגמה מדאיגה זו הולידה את הקשר עם הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול לצורך העמקת ההבנה של הנושא ודרכי ההתמודדות. כדי לבסס את המידע על נתונים עדכניים ככל האפשר, נערך סקר בנושא בריונות והצקה בקרב ילדים ונוער בסמוך למועד הכנס.

לפיכך, בין הנושאים אשר מוצגים בכנס במסגרת הרצאות וסדנאות: שימוש בסמים ואלכוהול כרז למעשי בריונות והצקה, הצקה במרחב הפיזי לעומת המרחב הווירטואלי, הצקה מינית מן הגיל הרך ועד הבוגר, מהימנעות מטיפול למניעת התופעה, גישות התערבות פרטניות ומערכתיות. תקצירי ההרצאות והסדנאות כמו גם סיכום נתוני הסקר מוצגים בחוברת.

שיתופי פעולה לצורכי הפקה ומימון הכנס

המחלקה למדעי ההתנהגות, מכללת כנרת
המחלקה לקרימינולוגיה, שלוחת בר-אילן, מכללת כנרת
הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול

וועדת ההיגוי של הכנס

פרופ' עמוס רולידר, ראש המחלקה למדעי ההתנהגות, המכללה האקדמית כנרת
ד"ר יעקב ראובן, ראש המחלקה לקרימינולוגיה, שלוחת בר אילן במכללת כנרת
ד"ר מירן בוניאל-נסיס, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה
גב' שירה כלימור-ממון, עוזרת הוראה, המחלקה למדעי ההתנהגות, המכללה האקדמית כנרת
מר אמיר נבון, עוזר דיקן בית הספר למדעי החברה והרוח
גב' הגר עידו, רכזת המחלקה למדעי ההתנהגות, המכללה האקדמית כנרת
גב' בת-אל שטרית, ממלאת מקום רכזת המחלקה למדעי ההתנהגות, המכללה האקדמית כנרת

תודות

כנס חשוב זה יצא לפועל נוכח שיתוף פעולה של צוות ההיגוי, המחלקות למדעי ההתנהגות ולקרימינולוגיה במכללת כנרת וכן הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול. על כן, ברצוננו להודות לכל המעורבים בתהליך היצירה והפקה, ביניהם ד"ר יוסי הראל-פיש המדען הראשי ברשות למלחמה בסמים ואלכוהול, ועו"ד איתן גורני, סמנכ"ל הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול על התמיכה הכספית במימון הכנס. לד"ר לימור קורש, המחלקה לקרימינולוגיה, מכללת כנרת, על גיבוש רעיוני. כמו כן תודתנו לכל המרצים והמשתתפים בכנס אשר באו לתרום מניסיונם וידיעותיהם בתחום.

תוכן עניינים

- 4 תכנית הכנס
- 5 אודות המציגים בכנס
- 7 ממצאים נבחרים מתוך סקר בריונות והצקה שנערך לקראת הכנס
- 9 תקציר הרצאה: תופעות הבריונות והאלכוהול בקרב בני נוער בישראל במבט בינלאומי: היכן היינו? מה למדנו? ומה עלינו לעשות?
ד"ר יוסי הראל-פיש, המחלקה לחינוך, אוניברסיטת בר אילן. הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול.
- 10 תקציר הרצאה: תרבות חינוכית מגוננת
פרופ' ישעיהו תדמור, יו"ר המועצה לרוח האדם בחינוך
- 11 תקציר הרצאה: פיתוח אחריות אישית וחברתית והתמודדות עם בריונות
גב' עינב לוק, מנהלת היחידה לקידום אקלים חינוכי מיטבי וצמצום אלימות - שירות פסיכולוגי ייעוצי, משרד החינוך.
- 12 תקציר הרצאה: בריונות מקוונת ובריונות מכוונת
ד"ר מירן בוניאל-נסים, הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה
- 13 תקציר הרצאה: גישות מאחות כדרך להתמודדות עם בריונות והצקות בבתי ספר
ד"ר טלי גל, ביה"ס לקרימינולוגיה, אוניברסיטת חיפה
- 14 תקציר הרצאה: כיצד נדע באם ילדנו מוגן בעת שהותו במערכת החינוך: נתונים, כלים ועצות מעשיות להורים ומחנכים
פרופ' עמוס רולידר, ראש המחלקה למדעי התנהגות, המכללה האקדמית כנרת
- 15 תקציר סדנא: גרים במרחב הדיגיטלי, שימוש נכון ברשת כשגרת חיים
גב' אורנה היילינגר, מנהלת המרכז לאינטרנט בטוח, איגוד האינטרנט הישראלי
- 16 תקציר סדנא: בריונות מינית - מהחצר האחורית לחצר הקדמית
ד"ר לימור קורש, קרימינולוגית חברתית שיקומית, יועצת חינוכית, המחלקה לקרימינולוגיה, מכללת כנרת
- 17 תקציר סדנא: מתי 'זה' נורמלי ומתי לא? - הצקות מיניות בגיל הרך
ד"ר טליה אתגר, מנהלת תחום פגיעות מיניות, עמותת עלם
- 18 תקציר סדנא: מהפס"ד (הפרת סדר) לרווח - התמודדות עם בריונות והצקה על פי תפיסת חינוך 'דרך כפרי'
מר. דותן לוי, מנהל מכון חינוך 'דרך כפרי', ימין אורד
- 19 תקציר סדנא: שיח מאחה - דרך אחרת להגיב לבריונות ולטפח מערכות יחסים
גב' דליה טאובר, המרכז הישראלי לגישות מאחות

30:00-9:00 - התכנסות

30:11-9:30 - מושב פתיחה: פרופ' עמוס רולידר, ראש המחלקה למדעי ההתנהגות, מכללת כנרת לשמוע אותם קוראים לעזרה: להבין את תופעת הצקה, ללמוד דרכי התמודדות ולהתחיל לפעול!

ברכות: נשיא המכללה, פרופ' שמעון גפשטיין
דיקאן בית הספר למדעי החברה, פרופ' חיים אבירם
עו"ד איתן גורני, סמנכ"ל הרשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול

הרצאה: ד"ר יוסי הראל-פיש - המחלקה לחינוך, אוניברסיטת בר אילן. מדען הראשי ברשות הלאומית למלחמה בסמים ואלכוהול
תופעות הבריונות והאלכוהול בקרב בני נוער בישראל במבט בינלאומי: היכן היינו? מה למדנו? ומה עלינו לעשות?

הרצאה: פרופ' ישעיהו תדמור - יו"ר המועצה לרוח האדם בחינוך
תרבות חינוכית מגוננת

00:12-11:30 - הפסקה

15:13-12:00 - סדנאות יישומיות מקבילות:

- א. גב' אורנה היילינגר, מנהלת המרכז לאינטרנט בטוח, איגוד האינטרנט הישראלי: **גרים במרחב הדיגיטלי, שימוש נכון ברשת כשגרת חיים**
- ב. ד"ר לימור קורש, קרימינולוגית חברתית שיקומית, יועצת חינוכית, המחלקה לקרימינולוגיה, מכללת כנרת: **בריונות מינית - מהחצר האחורית לחצר הקדמית**
- ג. ד"ר טליה אתגר - מנהלת תחום פגיעות מיניות עמותת עלם: **מתי 'זה' נורמלי ומתי לא" - הצקות מיניות בגיל הרך**
- ד. מר. דותן לוי - מנהל מכון חינוך 'דרך כפר', ימין אורד: **מהפס"ד (הפרת סדר) לרווח - התמודדות עם בריונות והצקה על פי תפיסת חינוך 'דרך כפר'**
- ה. גב' דליה טאובר, המרכז הישראלי לגישות מאחות: **שיח מאחה - דרך אחרת להגיב לבריונות ולטפח מערכות יחסים**
- ו. מר. אשר בן, מנהל חטה"ב בית הספר השש שנתי ויצו, ניר העמק, עפולה: **תכנית מדריך מוגנות בבית הספר**

30:14-13:15 - הפסקת צהריים

00:16-14:30 - הרצאות במליאה:

גב' עינב לוק - מנהלת היחידה לקידום אקלים חינוכי מיטבי וצמצום אלימות - שירות פסיכולוגי ייעוצי משרד החינוך

פיתוח אחריות אישית וחברתית והתמודדות עם בריונות

ד"ר מירן בוניאל-נסים - הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה
בריונות מקוונת ובריונות מכוננת

ד"ר טלי גל - ביה"ס לקרימינולוגיה, אוניברסיטת חיפה
גישות מאחות כדרך להתמודדות עם בריונות והצקות בבתי ספר

15:16-16:00 - הפסקה

30:17-16:15 - מושב סיכום:

פאנל מתבגרים בנושא הצקה ובריונות - בהנחיית ד"ר יעקב ראובן, ראש המחלקה לקרימינולוגיה, שלוחת בר אילן במכללת כנרת.

פרופ' עמוס רולידר - ראש המחלקה למדעי התנהגות, המכללה האקדמית כנרת
כיצד נדע באם ילדנו מוגן בעת שהותו במערכת החינוך: נתונים, כלים ועצות מעשיות להורים ומחנכים

סיכום היום - ד"ר יעקב ראובן, ראש המחלקה לקרימינולוגיה, שלוחת בר אילן במכללת כנרת.

מידע אודות המציגים בכנס

פרופ' עמוס רולידר

פרופ' רולידר עומד בראש המחלקה למדעי ההתנהגות במכללה האקדמית כינרת ובראש התכנית הבין לאומית להסמכת מנתחי התנהגות באוניברסיטת ת"א.

פרופ' רולידר פרסם עשרות מאמרים מקצועיים העוסקים בטיפול בילדים הסובלים מקשיי התנהגות ותפקוד מורכבים ונחשב לאחד המומחים המוסמכים בעלי השם בארץ ובעולם בניתוח וטיפול התנהגותי בקשיי התנהגות ותפקוד מורכבים של ילדים ובני נוער. ספרו של פרופ' רולידר " הורות ללא רגשות אשם" בהוצאת אגם שעמד במשך 21 שבועות בראש רשימת רבי המכר ונמכר עד כה בעשרות אלפי עותקים.

עיקרי המשנה החינוכית והטיפולית של פרופ' רולידר, היא שההורים בבית והמחנכים בבתי הספר הם אלה המסוגלים, באמצעות הדרכה נכונה, לתת את המענה הטוב ביותר לקשיי ההתנהגות של הילדים ובני הנוער. משום כך, מירב העבודה המחקרית והמאמץ הטיפולי מופנה על ידו להבנה וזיהוי הטריגרים הסביבתיים המעוררים קשיי התנהגות אצל ילדים והקשר בין התייחסות הגורמים האנושיים המשמעותיים בחיי הילד להתנהגויות אלה על סבירות הופעתם בעתיד ולתרגום ממצאי המחקר להנחיית הורים ומתן ייעוץ לצוותי חינוך כיצד להפוך את הבית ובית הספר לסביבה נעימה, רגישה ואחראית וכיצד להגיב ביעילות על התנהגויות בלתי נאותות במטרה לסייע לילדים להתגבר על הקושי ממנו הם סובלים. ברמת העשייה התקשורתית פרופ' רולידר מנחה את התוכניות "אסיפת הורים" בערוץ 2 (רשת), מגיש פינה שבועית "ילדים יקרים" בתכנית חיסכון של חברת החדשות (ערוץ 2) ותכנית ייעוץ שבועית להורים ברדיו קול רגע.

פרופ' ישעיהו תדמור

מחנך, בעל תואר דוקטור לפילוסופיה, פרופסור לחינוך. מרצה וחוקר במכללת "אורנים". תפקידים עיקריים שמילא בעבר: מפקד פיקוד הגדנ"ע; ראש שליחי העלייה בצפון אמריקה; מנהל בית הספר הריאלי בחיפה; ראש מכללת לוינסקי לחינוך; ראש החוג למדעי ההתנהגות במכללת עמק יזרעאל. פרסם מאמרים רבים. ספריו: אני מאמין בבית ספרי; מלים מחנכות; חינוך מעורב; התכוונות לאלוהי שבאדם; חינוך כחוויה קיומית. ערך, יחד עם עמיר פריימן, את קובץ המאמרים חינוך – מהות ורוח. ישעיהו תדמור הוא יו"ר "התנועה להעצמת הרוח בחינוך"; ראש צוות חשיבה במכון מופ"ת על "רוח האדם בחינוך"; יושב ראש "המועצה לרוח האדם בחינוך".

ד"ר יוסי הראל פיש

הינו המדען הראשי של הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול ומשמש כראש תכנית המחקר הבינלאומי על רווחתם ובריאותם של בני נוער, בביה"ס לחינוך באוניברסיטת בר אילן. ד"ר הראל-פיש הינו בעל שם עולמי ונחשב כאחד החוקרים המובילים בתחום מניעת התנהגויות סיכון וקידום רווחתם הנפשית והתפקודית של ילדים ובני נוער. מזה כעשרים שנה מייצג ד"ר הראל-פיש את ישראל בארגון הבריאות העולמי בכל הנוגע לבריאות בני נוער ובוגרים צעירים ומשמש כחוקר הראשי של המחקר הרב לאומי על התנהגויות סיכון של ילדים ונוער הנערך בכ 50 מדינות בעולם. ד"ר הראל-פיש משמש כיועץ בכיר בתחום ילדים ונוער – לאיחוד האירופי, לארגון הבריאות ולממשלות ישראל, ארה"ב, סין, נורבגיה, סקוטלנד, צרפת, פורטוגל, קנדה, ברזיל, אוסטרליה, ירדן והרשות הפלשתינאית. בשלושת העשורים האחרונים היה שותף ליוזמה, לפיתוח ולהשמה של מחקרים לאומיים ובינלאומיים, וכן לפיתוח והטמעה של מדיניות ואסטרטגיות התערבות המבוססות על הידע המדעי שהצטבר בתחום במספר רב של מדינות בעולם. בעשור האחרון פיתוח ד"ר הראל-פיש את מודל" חוסן נעורים" המהווה מסגרת אסטרטגית של התערבות לצמצום תופעות של אלימות והתנהגויות סיכון אחרות תוך התמקדות על העצמת גורמי החוסן וההגנה

המרכזיים ביותר המחוללים את רווחתם הנפשית, החברתית והתיפקודית של ילדים ונוער. מודל זה הוטמע בהצלחה רבה בעשרות בתי ספר, כפרי נוער ורשויות מקומיות בליווי מחקרי הערכה ממוקדים ותהליך לימוד מהצלחות.

ד"ר מירן בוניאל-נסים

מרצה וחוקרת בתחום הפסיכולוגיה של האינטרנט, בפקולטה לחינוך באוניברסיטת חיפה ובמחלקה למדעי ההתנהגות, מכללת כנרת. בין תחומי המחקר שלה: האינטרנט ככלי ייעוצי, תרבות הנוער באינטרנט, קהילות סיכון באינטרנט. מעבירה הרצאות והשתלמויות בתחום הפסיכולוגיה של האינטרנט לאנשי חינוך וטיפול, מנחה הורים ומעבירה סדנאות למתבגרים.

ד"ר טלי גל

חברת סגל בבית הספר לקרימינולוגיה באוניברסיטת חיפה. כמשפטנית, ולפני שפנתה לקריירה אקדמית, טלי היתה היועצת המשפטית של המועצה לשלום הילד שם הקימה וניהלה את פרויקט הליווי לילדים נפגעי עבירה. כיום ד"ר גל עוסקת במחקר ובהוראה בתחומים הקשורים לזכויות ילדים, משפט טיפולי, צדק מאחה, וטיפול בנפגעי עבירה. ספרה העוסק בילדים נפגעי עבירה וצדק מאחה יצא בהוצאת אוקספורד בשנת 2011 ונקרא: *Child Victims and Restorative Justice: A Needs-rights Model*. מאמריה התפרסמו בכתבי עת בארץ ובעולם, וביניהם ב- *British Journal of Criminology*, *Cardozo Law Review*, *International Journal of Children's Rights*. טלי אחראית על תכנית התואר השני בביה"ס לקרימינולוגיה, חברת הסנאט באוניברסיטת חיפה וחברת הוועד המנהל של האגודה הישראלית לקרימינולוגיה.

ד"ר יעקב ראובן

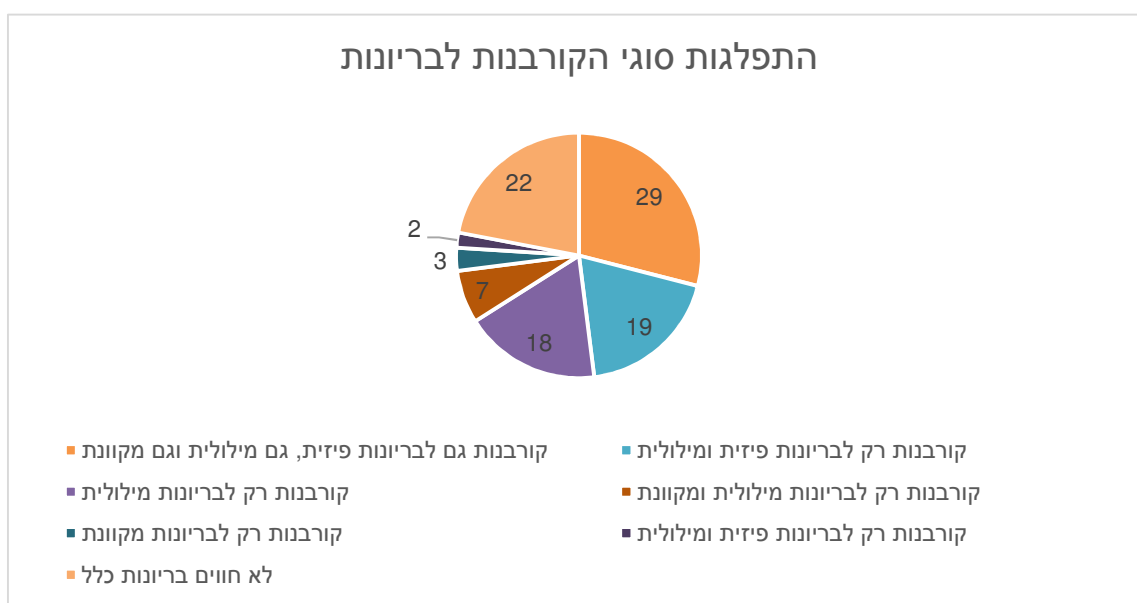
קרימינולוג קליני. במשך השנים מילא שורה של תפקידים בתחום התקון והשיקום של בני נוער עוברי חוק ובמצבי סטייה חברתית בישראל. בעבר ניהל מוסד סגור לנערים ומסגרת חרום להתערבות במשבר לנערות, בהמשך שמש בתפקיד מנהל רשות חסות הנוער והממונה על המעונות במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. במסגרת תפקיד זה היה שותף בקביעת מדיניות המשרד וגיבוש הצעות חוק מתחום עיסוקו. בתחום הקליני התמחה בטיפול בעברייני מין צעירים בקורבנות עבירה ובעבודה עם הורים במסגרות החינוך המיוחד. בתחום האקדמי משמש כראש המחלקה לקרימינולוגיה עוסק במחקר בתחום התקון והשיקום ומרצה בתחומי מומחיותו.

עינב לוק

מנהלת היחידה לקידום אקלים בטוח וצמצום אלימות בשירות הפסיכולוגי הייעוצי של משרד החינוך. עוסקת בהדרכה ובייעוץ חינוכי ובעלת תואר שני בייעוץ חינוכי מאוניברסיטת תל אביב, 1981. תחומי העשייה בשנים האחרונות - הכשרת פסיכולוגים יועצים ומדריכים בשירות הפסיכולוגי ושותפה לכתיבת חוזרי מנכ"ל ותכניות בתחום אקלים ומניעת אלימות.

ממצאים נבחרים מתוך סקר בריונות והצקה 2014

לקראת הכנס הנוכחי התבצע סקר על ידי פרופ' עמוס רולידר, ראש המחלקה למדעי ההתנהגות במכללת כנרת, ודי"ר מירן בוניאל-נסים מאוניברסיטת חיפה ומכללת כנרת. הסקר בוצע על ידי מכון גיאוקרטוגרפיה במהלך חודש פברואר 2014 על פני מדגם ארצי מייצג של 305 ילדים מכיתות ז-ח, מן מגזר היהודי. הממצאים הבולטים בסקר מציירים תמונה מדאיגה בייחס לתופעת הבריונות וההצקה. נראה שרק כחמישית (22%) מבין הילדים מדווחים שלא חווים מעשי בריונות והצקה. כל השאר – 78% - חווים הצקה ובריונות מסוגים שונים ובתכיפות שונה. יתרה מזאת, 29% מבין הקורבנות להצקה ובריונות סופגים גם בריונות פיזית (כמו מכות, דחיפות, בעיטות), גם בריונות מילולית ומניעתית (כמו קללות, חרמות, לעג, דחייה) וגם בריונות הבאה לידי ביטוי באמצעות הכלים הטכנולוגיים (באינטרנט ובמכשירי הפלאפונים החכמים).

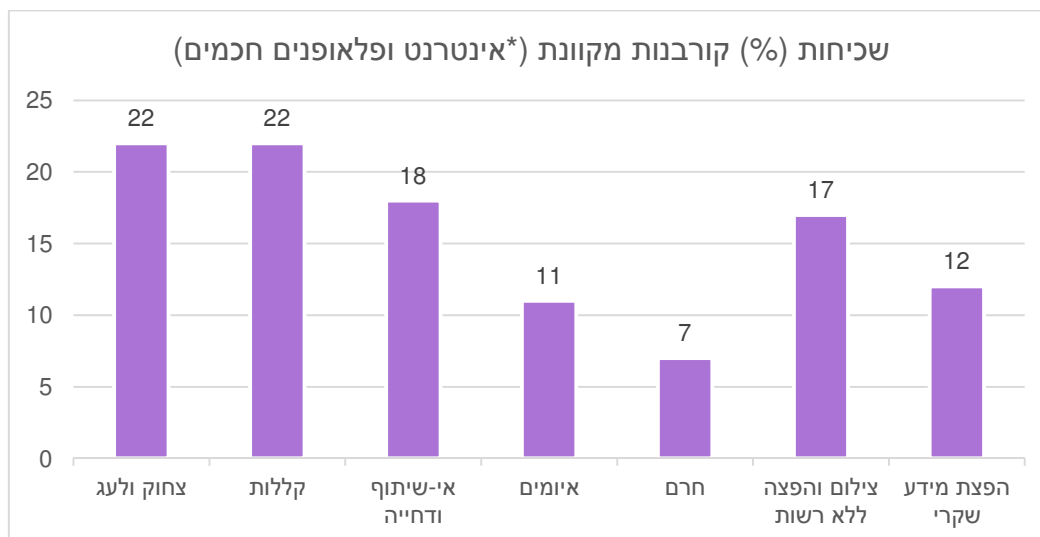
בבואנו לבחון את סוגי הבריונות וההצקה אליהם נחשפים הילדים, בריונות מילולית כמו צחוק ולעג הינה השכיחה ביותר מבין סוגי הבריונות, וכן נפוצה יותר בקרב בנים. כ-54% מהילדים דיווחו שהיו קורבנות לבריונות מילולית, כאשר כ-9% ציינו שחווים הצקה שכזו כפעם-פעמיים בשבוע, וכ-14% חווים זאת כפעם-פעמיים בחודש. נתון דומה נראה ביחס לילדים החווים קללות. כ-55% חוו זאת, כאשר כ-9% חווים קללות על בסיס יומי, וכ-11% קורבנות לבריונות זו כפעם פעמיים בשבוע או פעם-פעמיים בחודש.

נתונים מדאיגים עלו גם לאור בריונות פיזית אותם חווים הילדים. נראה כי רמת המוגנות של הילדים בבתי-הספר אינה גבוהה לאור הממצא המראה ש-37% מבין הילדים חוו מכות, בעיטות ודחיפות, וכ-10% הינם קורבנות לבריונות פיזית כפעם-פעמיים בחודש. 30% מבין הילדים דיווחו על חווית צביטות, 22% היו יעד לזריקת חפצים. בריונות פיזית באה לידי ביטוי גם בגניבת רכוש פרטי, ואכן 26% היו קורבנות להתנהגות זו. נתונים אלו מתארים תמונה עגומה המתארת את סבלם של הילדים החווים קורבנות במרחבים האמורים להיות מוגנים ובטוחים עבורם – בית-הספר וסביבתו.

בעוד סוגי הבריונות הפיזית והמילולית הינן ישירות ונפוצות יותר אצל בנים, ישנה הבריונות העקיפה השכיחה יותר בקרב בנות; 34% דיווחו על קורבנות לדחייה משיתוף ו-13% על חרמות. לאור ממדי התופעה נראה כי המאמצים אשר נעשים למיגור התופעה כושלים בצמצומה ומותירים את הילדים פגיעים. גם מערכת החינוך וההורים חשים שהתופעה רק מתרחבת לאפיקים חדשים ומשתכללת (כמו במרחב הווירטואלי) ומותירה אותם חסרי אונים.

בריונות והצקה באמצעות מרחבים ווירטואליים :

בדיקה של הבריונות הווירטואלית מראה ש 22% מבין הילדים מהווים קורבנות לקללות, לצחוק וללעג באמצעות האינטרנט או פלאפונים חכמים. 18% חווים דחייה משיתוף בקבוצה ווירטואלית כמו בפייסבוק או בוואטסאפ ו-17% היוו קורבנות של צילום ללא רשות והפצת תמונות.

למרות שנראה כי הבריונות המקוונת שכיחה פחות (37%) לעומת הבריונות המתקיימת במרחב הפיזי של התלמידים (62%), חשוב לציין שנמצא בסקר הנוכחי שילדים החווים בריונות במרחב הפיזי על סוגיה, חווים יותר בריונות במרחב הווירטואלי. כך בעצם מועצת חויית הקורבנות שלהם ומתפרשת ליותר מרחבים ואופנים. אם נתייחס לכך שלא כאל השכיחות הכללית באוכלוסייה, אלא על החוויה של הילד אשר כעת חווה את הבריונות בעוד דרך – נבין כי העוצמה הפכה גדולה הרבה יותר והרסנית.

עוד נמצא שיותר ילדים המהווים קורבנות במרחב הפיזי מוצאים דרכם לפנייה לעזרה לעומת אלו החווים זאת במרחב הווירטואלי. מכאן שהבריונות המקוונת מותירה את הילדים ללא כלים להתמודדות ובתחושת בלבול אל מי הם יכולים לפנות לקבלת עזרה.

תופעות הבריונות והאלכוהול בקרב בני נוער בישראל במבט בינלאומי: היכן היינו? מה למדנו? ומה עלינו לעשות?

ד"ר יוסי הראל-פיש

המדען הראשי, הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול
וראש תכנית המחקר הבינלאומי על רווחתם ובריאותם של בני נוער,
בית הספר לחינוך, אוניברסיטת בר אילן

harelyos@netvision.net.il

בתחילת שנות התשעים נערך הסקר הארצי הראשון על התנהגויות סיכון והיפגעות של בני נוער כחלק מהסקר הרב לאומי של ארגון הבריאות העולמי. ממצאי הסקר הצביעו על שיעורי מעורבות באלימות בקרב התלמידים הישראלים, בעיקר בהצקות ובריונות, מהגבוהים באירופה. ממצאים אילו חזרו על עצמם גם בסקר השני שנערך בשנת 1998. ברם, שיעורי השתייה הבעייתית של אלכוהול כמו גם צריכת חומרים ממכרים אחרים היו נמוכים בהשוואה לכ-36 מדינות באירופה וצפון אמריקה. כתוצאה מממצאים אילו ומהמודעות הגוברת לצורך האקוטי לטפל בבעיה, משרד החינוך וממשלת ישראל החלו לרכז מאמצים משמעותיים בבחינת תופעת ההצקות והאלימות ובפיתוח מגוון אסטרטגיות ותוכניות מניעה שהוטמעו בהדרגה במוסדות החינוך וברשויות המקומיות, תוך יצירת שותפויות בין הארגונים ואנשי המקצוע הנוגעים בדבר. תהליך השינוי שחל בנוף ההצקות והבריונות עם השימוש הגובר והולך בזירת האינטרנט והרשתות החברתיות כמנוף לפגיעה באחר, הפך לאחד האתגרים המורכבים בתחום זה. ברם, למרות המדיניות האסרטיבית למניעת אלימות ולמרות כמויות המשאבים ותוכניות ההתערבות שהוטמעו בשטח, ממצאי המחקרים שנעשו בעשור הראשון של שנות האלפיים לא הצביעו על הצלחה, ושיעורי הבריונות בבתי הספר נשארו גבוהים ויציבים לפחות עד שנת 2006. במקביל, תופעת השתייה המופרזת והמסוכנת של אלכוהול הלכה והחמירה. בשנת 1994, רק כ-6% מתלמידי כיתות וי-י (גילאי 11-15) דיווחו כי לפחות פעם אחת בחודש האחרון הם שתו 5 מנות משקה אלכוהולי או יותר בתוך כמה שעות (binge drinking). שיעור זה הלך וגדל בהדרגה עם השנים עד שבשנת 2009 שיעור התלמידים שדיווחו על שתייה מופרזת הגיע למעל 20% (!). כתוצאה מממצאים אילו החליטה ממשלת ישראל לתקצב את התוכנית הלאומית למאבק בנגע האלכוהול. תכנית זו הוטמעה מתחילת שנת 2010 וכללה מגוון אינטנסיבי של פעילויות חקיקה ואכיפה, הסברה, מניעה וטיפול, הן ברמה הארצית והן ברשויות המקומיות, כאשר ועדת היגוי בין משרדית מנווטת אותה תחת המנדט של הרשות הלאומית למלחמה בסמים ובאלכוהול ובשיתוף פעולה הדוק עם המשרד לביטחון פנים, עיר ללא אלימות ומצילה. ממצאי הסקר הארצי שבוצע בסוף 2011, בתום השנתיים הראשונות של הפעלת התוכנית הלאומית, הראו כי שיעור השתייה המופרזת בקרב הנוער ירד מכ-20% ב-2009 לכ-12% בשנת 2011. זאת ועוד, המאמצים המשותפים עם עיר ללא אלימות ומצילה ועם פעילויות שפ"י בבתי הספר הולידו ירידה גם בשיעורי הבריונות במקביל לאותה התקופה. היות ושתיית אלכוהול מופרזת נחשבת להתנהגות סיכון ליבתית הגוררת עלייה דרמטית בהסתברות לקורבנות מ- ולמעורבות באלימות, הרי שהחמרת דפוסי השתייה הבעייתית עשויים להביא לעליה משמעותית בשיעורי האלימות. לכן ישנה חשיבות רבה לשיתוף הפעולה ההדוק בין העוסקים במניעת השימוש בחומרים לבין העוסקים בהטמעת אסטרטגיות למניעת אלימות. בהרצאה זו נסקור את הידע המדעי שהצטבר במהלך שני העשורים האחרונים לגבי מגמות האלימות והשתייה הבעייתית של אלכוהול בקרב הנוער בישראל בהשוואה בינלאומית, תוך בחינת הלמידות המשמעותיות שלמדנו מהצלחות בארץ ובעולם לגבי הגישות היעילות יותר לצמצום תופעות אילו בקרב בני נוער ועל הכיוונים החדשים אליהם אנו פונים כיום.

תרבות חינוכית מגוננת

פרופ' ישעיהו תדמור

יו"ר המועצה לרוח האדם בחינוך; מרצה-חוקר ב"אורנים" המכללה האקדמית לחינוך

y-tadmor@bezeqint.net

המושג "תרבות בית הספר" שגור ומוטבע בספרות החינוך, אך בעייתי משתי בחינות במיוחד: אחת, הוא כללי ומקיף מדי וקשה ליישמו באורח מעשי במחקר ובהערכה; שנייה, המושג מושאל אל החינוך מתחומי המינהל, הארגון והפסיכולוגיה החברתית וכמעט שאיננו כולל יסודות פדגוגיים. כך גם במערכת החינוך נתפסת "תרבות בית הספר" בעיקר כמסגרת חברתית-מנהלית-ארגונית.

לעומת ארגונים למיניהם, המיוחדות שבבית הספר נובעת מייעודו הראשי: עיצוב תודעתו, זהותו, ערכיו, השקפת עולמו ותוכנית חייו של התלמיד. הייעוד הזה יושג רק אם בית הספר יקיים הוויה אינטלקטואלית, נפשית ורוחנית, וזו משמעה פיתוחה של תרבות חינוכית.

בעבודת עיון וחקר נבחן המושג "תרבות" בשיוכו לחינוך, ונבנה מודל המציע "פירוק" של המושג ל-11 "מחוזות התרבות החינוכית", האמורים להוות את התשתית התרבותית של מסגרת מחנכת:

א. מחוז התרבות האינטלקטואלית; ב. מחוז התרבות החדשנית-הטכנולוגית; ג. מחוז התרבות הלשונית; ד. מחוז התרבות הרגשית; ה. מחוז התרבות הערכית; ו. מחוז התרבות המוסרית; ז. מחוז התרבות האקולוגית; ח. מחוז התרבות הגופנית-הפעלתנית; ט. מחוז התרבות החברתית; י. מחוז התרבות האמנותית; יא. מחוז התרבות הרוחנית. על בסיס הספרות ומתוך הראיונות והתצפיות שנעשו בעבודה נראה, ש"מחוזות התרבות החינוכית" עשויים להתבטא - וכן גם להיבחן ולהיות מבוקרים ומוערכים - בארבעה המישורים הבאים: א. "האני מאמין" הבית ספרי; ב. תוכנית הלימודים "הפורמאלית"; ג. החינוך הלא-פורמאלי; ד. סביבת בית הספר.

פיתוחם של "מחוזות התרבות החינוכית" מחייב קיום של הוויה הומאנית, המבוססת על משמעת עצמית, דיאלוגיות וכבוד, ואשר משוחררת מאיומים, אלימות ודיכוי. וכשמוגנותם של התלמידים מובטחת, מתאפשרת צמיחתם של התלמידה והתלמיד כסובייקטים והעצמת רוחם. בד בבד, מתאפשר טיפוחה של חברת בית הספר על יסודות של אחריות הדדית, מעורבות ונתינה.

לעיון: תדמור, י' (2013). מחוזות התרבות החינוכית בבית הספר. עיונים בחינוך 7-8, נוב' 2013, 60-22.

פיתוח אחריות אישית וחברתית והתמודדות עם בריונות

עינב לוק

מנהלת היחידה לקידום אקלים חינוכי מיטבי וצמצום אלימות שירות פסיכולוגי ייעוצי משרד החינוך
דרכי התקשרות – אתר שפיני"ט

ההרצאה הציגה את התכנית המערכתית לקידום אקלים חינוכי מיטבי וצמצום אלימות ובריונות המופעלת במערכת החינוך. מטרת התכנית המערכתית לקדם תחושת שייכות, אקלים מיטבי וקשר משמעותי בין מורים לתלמידים ולפתח בקרב התלמידים "כישורי חיים" לצמיחה ולהתפתחות ולהתמודדות במצבי שגרה וסיכון. כחלק מן התהליך מועברים בבתי הספר שאלונים לתלמידים ולמורים הבודקים את האקלים הבית ספרי: את תחושת השייכות של התלמידים לביה"ס, טיב היחסים בין המורים לתלמידים, היחסים בין התלמידים, תחושת המוגנות ומדדי אלימות: פיסית, מילולית, בריונות, בריונות ברשת ועוד. הצוותים החינוכיים מקיימים שיח משמעותי סביב הנתונים לומדים על האקלים ועל תופעת האלימות בבית ספרם, מזהים את הכוחות ואת החולשות של בית הספר, מאתרים את הצרכים ובונים תכנית התערבות על בסיס הנתונים. השאלונים מועברים שנית לאחר הפעלת תכנית ההתערבות ומהווים כלי להערכת התהליך. כחלק מן התכנית, במסגרת "כישורי חיים" פותחו לאחרונה חומרים עדכניים בנושא: "לקיחת אחריות אישית וחברתית והתמודדות עם בריונות, כולל בריונות ברשת". פרק זה מדגיש את מנהיגות הנוער כמובילי דעה, כשומרי סף ובעלי יכולת לקחת אחריות אישית וחברתית במציאות משתנה ובמרחבי החיים השונים (במרחבי ביה"ס, מחוץ לכותלי ביה"ס ובמרחב האינטרנטי). ייחודה של הערכה הוא בחיבור הברור שהיא מציעה בין התמודדות עם תופעת הבריונות והפגיעה לבין פיתוח מיומנויות חברתיות ורגשיות.

במהלך ההתערבות צוותי החינוך עוסקים בהעצמת התלמידים כפרטים, והעצמת הכיתה כארגון חברתי הפועל מתוך עקרונות של ערבות הדדית ואחריות אישית ומיישם הלכה למעשה את תפיסת "האחר הוא אני". ההתערבות מעודדת תלמידים לפעול למען תלמידים ולהיות "גיבורי אל" - אל תפגע, אל תשתוק, אל תעמוד מן הצד. על-פי התפיסה "כוחות אל" בשונה מ"כוחות על" מבוססים על מסוגלות עצמית ועל אמונת הילד ביכולתו לשנות ולהשפיע; הילד הוא המחולל את סיפור חייו. התלמידים לומדים להשתמש ב"כוחות האל" שלהם באמצעות "סולם" המייצג את הכוח לבחור שלא לפגוע בילד אחר. באמצעות "גדר" המייצגת את הכוח לדרוש הגנה מפני פגיעה, ובאמצעות "מגדל" המייצג את הכוח לספק הגנה לחברים. הסולם, הגדר והמגדל הינם ייצוג פיזי של אמונה פנימית והתנהגות חברתית של ילדים המאמינים בכוחם. ייחודה של ההתערבות הוא באופטימיות ובעוצמה שהיא מפיתה בצוות החינוכי ובתלמידים. האמונה כי לכל ילד ולכל אדם היכולת להשפיע, לשנות, לתקן בצד ההבנה כי ערבות הדדית היא מפתח לביטחון ולהגנה, הופכים את הטיפול באירועי בריונות ופגיעה למהלך של טיפוח חוסן חברתי והעצמת כוח שפועל לטובה - כוח ההשפעה, כוח הערבות וכוח האמונה החברתית.

בריונות מקוונת ובריונות מכוונת

ד"ר מירן בוניאל-נסים

הפקולטה לחינוך, אוניברסיטת חיפה

המחלקה למדעי ההתנהגות, המכללה האקדמית כנרת

meyranbn@gmail.com

www.mbn-psychonet.com

הטכנולוגיה כיום אינה רק ערוץ נוסף לתקשורת, אלא מהווה מרחב חיים אינטגרלי בחיינו. לפיכך, מועתקים למרחב הווירטואלי מגוון התנהגויות מן המרחב הפיזי המוכר לנו. התנהגויות מוכרות, כמו בריונות והצקה, כאשר הן חוברות למרחב ייחודי כמו זה הווירטואלי, מייצרות תופעה בעלת גוונים חדשים. בריונות מקוונת (cyber bullying) באה לידי ביטוי בכלים טכנולוגיים, כאשר מטרתה יכולה להיות הצקה, הטרדה, מעקב, איום, הכפשה ועוד.

כאשר דנים במעשי בריונות, מתייחסים לרוב למעורבים – התוקף, הקורבן והעד, אלו במרחב הפיזי עשויים להיות מוגדרים, ידועים, ניתן לתחס את הכמות, המרחב והזמן. כאשר מדובר במרחב הווירטואלי, שימוש בזהות אנונימית או באמצעות התחזות יכולים לערפל את זהות התוקף, העדים עשויים להיות קבוצה עצומה של אנשים ורמת חשיפתם ומעורבותם יכולה להשתנות בכל רגע נתון.

למרות הקושי המובן של הקורבן במציאות אשר בכל עבריה הוא חווה בריונות, נראה כי ילדים לא תופסים את הבריונות המקוונת כקשה מזו הפיזית, וזאת בשל הממד הווירטואלי שלא מאפשר את המגע הפיזי (בוניאל-נסים, 2010; בוניאל-נסים, ודולב-כהן, 2012). לעומת זאת, מחקרים בנושא מראים כי קורבנות לבריונות מקוונת מתארים תחושת אפסיות וחוסר שליטה (Rivers, Chesney, & Coyne, 2001), שימוש באלכוהול וסמים, ציונים נמוכים בבי"ס, זיוף ורמאות בבי"ס, היעדרויות מבי"ס, פגיעה באחר, נשיאת נשק (Beran & Li, 2007), וסיכוי רב יותר לבצע מעשה אבדנות (פי 1.9) לעומת אלו שלא היו קורבנות לבריונות מקוונת (Hinduja & Patchin, 2010).

בעבר ניתן היה להפריד בין בריונות במרחב הפיזי לבין זו המתקיימת במרחב הווירטואלי, אולם כיום, כאשר מרבית הילדים מחומשים בפלאפונים חכמים, נראה כי המרחב הווירטואלי משיק לזה הפיזי, ולכן גם ההצקה מתקיימת בשני המרחבים בצורה סימולטנית. דבר זה מאתגר במיוחד וכמובן מקשה על דרכי ההתערבות ומניעה.

גישות מאחות כדרך להתמודדות עם בריונות והצקות בבתי ספר

ד"ר טלי גל

ביה"ס לקרימינולוגיה, אוניברסיטת חיפה

tali.gal.04@gmail.com

צדק מאחה הינו שמה של גישה הרואה בעבירה פגיעה באנשים ובמערכות יחסים. מטרתה המרכזית היא מתן מענה לצרכיו של נפגע העבירה, הקהילה והפוגע באופן שיתקן באופן המירבי את הפגיעות שנגרמו תוך העברת האחריות והמושכות לידיהם של הנוגעים בדבר. הליכי צדק מאחה הם מפגשים ישירים בין הפוגע, הנפגע ואנשי התמיכה של כל אחד מהם, וכן נציגי הקהילה ואנשי מקצוע, שמטרתם לדון בהשלכותיה של העבירה ולהחליט יחד על דרכים לאיחוי הפגיעות שנגרמו כתוצאה ממנה.

גישת הצדק המאחה מופעלת כיום בתחומי חיים רבים ושונים, במה שמכונה פרקטיקות, או גישות, מאחות. הרעיון המרכזי מאחורי הגישות המאחות הוא שניתן להגיע לתוצאות טובות יותר כאשר החלטות מתקבלות לא "עבור" אנשים או "נגדם" אלא "איתם". קבלת החלטות נעשית תוך שימוש בדיאלוג והידברות ישירה בין הצדדים לשם חיפוש פתרונות יצירתיים המכוונים לתת מענה לדאגות המבוטאות על ידם ותוך שימוש במשאבים המצויים בידי הצדדים, הקהילה, והרשויות. מטרתן של גישות מאחות היא להוביל להליכי קבלת החלטות המבטאים רגולציה עצמית ושיתופית של בעלי העניין כתחליף לסנקציות המוטלות עליהם באופן כפוי על ידי הרשויות.

במקומות שונים בעולם מאמצים בתי ספר את הפרקטיקות המאחות כגישה המרכזית להתמודדות עם אלימות, בריונות והצקות וליצירת אווירה בטוחה וחיובית בקהילת בית הספר. פרקטיקות מאחות מקדמות את השימוש בהבעת רגשות והקשבה מכבדת עד להגעה משותפת לפתרונות המקובלים על כל הצדדים. פרקטיקות מאחות מסייעות הן ל"בריונים" והן לקרבנותיהם להתמודד עם רגשות בושה, אשמה, כעס, בידוד, ופחד, באופן שמסייע לשבור את מעגל הבריונות. מחקרים מצביעים על הצלחת הפרקטיקות המאחות בהורדת שיעורי הפגיעות, ירידה במספר התלמידים המושעים והנושרים, עליה בהישגים הלימודיים של התלמידים ושיפור האווירה הכללית בבית הספר.

**כיצד נדע באם ילדנו מוגן בעת שהותו במערכת החינוך :
נתונים, כלים ועצות מעשיות להורים ומחנכים
פרופ' עמוס רוליזר**

ראש המחלקה למדעי התנהגות, המכללה האקדמית כנרת

ההרצאה הציגה סקירת נתונים עדכניים של סוגי ההצקה אליהם חשופים ילדים בגילאים השונים בעת שהותם במרחבי הגן ובית הספר ובאפיון הפרופילים הטיפוסיים של קורבנות ההצקה של המציקים כמו גם אפיון התגובות של המביטים מן הצד בעת התרחשות ההצקה. הובאה סקירה של מאפייניהם של המערכות החינוכיות המצטיינות ביצירת רמת מוגנות גבוהה לילדים בעת שהותם במרחבי הסביבה החינוכית. יחד עם זאת, נותחו הסיבות לעובדה שחלק מקורבנות ההצקה נמנע מלדווח להוריו ולמחנכיו על סבלו. כחלק מדרכי ההתמודדות, נמנו לטובת הורים ומחנכים את הנורות האדומות המעידות על אפשרות שהילד סובל מהצקה מצד חבריו. לסיכום הוצג מודל התערבות לצמצום התופעה, מודל יעיל המשלב עבודה משותפת של ציבור המחנכים והורי התלמידים.

להלן, טיפים חשובים להורים כדי לזהות באם ילדם הינו קורבן להצקות ולדחיייה מצד חבריו:

- מגיע הביתה עם בגדים קרועים, חבלות ושריטות ללא יכולת לתת לכך הסבר הגיוני.
- אינו מביא ואינו יוזם הזמנת חברים הביתה
- אינו מוזמן לחברים, מסיבות או אירועים חברתיים של הכיתה
- מגיע הביתה בפנים נפולות /עצוב ואינו מוכן לשתף בסיבות למצב רוחו הירוד.
- מסרב ללכת לבית הספר ולא מסיבות של אי הצלחה בלימודים
- מתלונן על כאבי בטן או ראש, במיוחד בבוקר לפני היציאה למוסד החינוכי
- בוחר במסלול הליכה לא הגיוני לבית הספר
- מסרב לנסוע לבית הספר בתחבורה ציבורית עם שאר הילדים
- מציג שכיחות גבוהה של חסר מנוחה בעת השינה,
- מאבד עניין בלימודים וציוניו נמוכים מכפי יכולתו
- חווה מצבי רוח משתנים ומגיב בהתפרצויות זעם פתאומיות
- לוקח כסף ללא רשות או מבקש כסף נוסף מההורים ללא הסבר הגיוני.

סדנא: גרים במרחב הדיגיטלי, שימוש נבון ברשת כשגרת חיים

אורנה היילינגר

מנהלת המרכז לאינטרנט בטוח, איגוד האינטרנט הישראלי

ornahe@isoc.org.il

safe.org.il

רשת האינטרנט שנתה את חיינו ללא הכר, ויצרה מציאות שונה לחלוטין בעולמנו. גם אם חיינו השתנו בעקבות השימוש ברשת, מבחינת ילדינו זו המציאות אותה הם חיים יום יום.

בעבר ידענו לצייד אותם בעצה כיצד לנהוג בעולם הפיסי, היום אנו זקוקים לכלים והנחיות המותאמים למרחב הדיגיטלי. בחיי היום יום שלהם הם חשופים יותר מבעבר לתכנים פוגעניים, אלימות, ואבדן הפרטיות (לדוגמא: מחקרים מדברים על כך שגיל הממוצע בו ילד נחשף לתכנים פורנוגרפיים הוא 9). השימוש ברשת מאפשר לילדים ולבני הנוער תפוצה מהירה, מנותקת בד"כ מבקרת הורים או מבוגר אחר, תוך ניצול ה"קלות הבלתי נסבלת של הלחיצה על ה LIKE. הם - הילדים - מקדימים אותנו – המבוגרים - באימוץ טכנולוגיות חדשות בתחום, הם בקיאים בכל השימושים ויודעים כיצד לנצל זאת.

במסגרת הסדנא דובר על חזקתיו של האינטרנט לצד הסכנות, והכלים להתמודד עם העולם החדש. הוצגו תופעות אבדן הפרטיות, התמכרות לרשת, והאלימות, בעזרת דוגמאות ממקרים אמתיים שהתקבלו בקו הפתוח של איגוד האינטרנט

איגוד האינטרנט הישראלי הוקם בשנת 1994, כגוף בלתי תלוי, הפועל לקידום האינטרנט והטמעתו בישראל כתשתית טכנולוגית, מחקרית, חינוכית, חברתית ועסקית. האיגוד מנוהל ע"י תשעה חברי ועד מנהל, הפועלים בהתנדבות. במסגרת זו, פועל האיגוד לפיתוח ולקידום שירותי תשתית חיוניים לקיומו של האינטרנט בישראל, לצמצום הפער הדיגיטלי בישראל ולייצוג ישראל במסגרות בינלאומיות בעלות חשיבות רבה לקביעת עתיד האינטרנט.

בשנים האחרונות במסגרת יתר הפעילויות, פועל האיגוד לשמירה על האינטרנט והמשתמשים בו ולמיגור הפגיעות ברשת, המהוות בעינינו חלק מיתופעות הלוואי של השימוש ברשת. בין הפעילויות המבוצעות ע"י אתר האיגוד:

* הדרכת המאמנים: הדרכות והרצאות על גלישה בטוחה בקרב הורים, מורים, עובדים סוציאליים, מדריכי נוער, שוטרים ועוד במטרה להעלות את המודעות והידע לשימוש הנבון ברשת, בצד מתן כלים מניעתיים לגלישה בטוחה.

* הפעלת קו פתוח לפניות הציבור - הקו, שהוקם ע"י האיגוד בשנה האחרונה, נותן מענה אנושי בכל הקשור לפגיעה או עוולה ברשת ומסייע למי שנפגע ברשת. הניסיון המקצועי הרב שלנו הוכיח כי לא מספיק רק להציג את המידע והפתרונות ברשת, אלא לעיתים, במיוחד בעיתות משבר, קיים צורך במענה אנושי המנחה ומלווה את הסיטואציה. אל הקו פנו ונענו במהלך השנה מאות פונים אשר קיבלו תמיכה והכוונה בתחומים שונים. בין הפונים: אנשים במצוקות רגשיות ונפשיות בעקבות פגיעה שחוו ברשת, כמו איומים, התלהמות, הצגת פרופיל מזייף המציג אותם באור שלילי, נסיונות סחיטה ועוד.

* סיירי רשת - בימים אלו בונים תשתית לפעילות יזומה ברשת של סיירי רשת, אשר יפעלו באופן אקטיבי איתור תכנים לא ראויים, מצבי מצוקה, אירועים חריגים, תכנים לא ראויים ועוד. האירועים שיאותרו, ידווחו לנציגי הקו הפתוח לצורך המשך טיפול.

פעילות המרכז נעשית בשיתוף קואליציה של ארגונים, ביניהם גופים ממשלתיים כמו: משרד החינוך, משרד התקשורת, משרד המשפטים, המשרד לבטחון פנים והמשטרה. גורמים ללא מטרות רווח כמו: ער"ן, על"ם, מכון אדלר, אשנ"ב, הגיוינט, המועצה לשלום הילד, מועצת התלמידים הארצית. כמו גם גופים עסקיים כמו: גוגל ישראל, מיקרוסופט ופייסבוק.

סדנא: בריונות מינית - "מהחצר האחורית לחצר הקדמית"

ד"ר לימור קורש

קרמינולוגית חברתית שיקומית, יועצת חינוכית משרד החינוך, מרצה במכללת כינרת

limorkoo@gmail.com

תופעת הבריונות המינית בחברה בכלל ובקרב ילדים ובני הנוער בפרט, נפוצה הרבה יותר ממה שנהוג לחשוב. היא קיימת בכל שלבי החינוך ובכל מרחבי החיים: בגני הילדים, בבתי הספר, במסגרות החינוך הבלתי פורמאלי, בהסעות, בשעות אחר הצהריים ובמרחבים הווירטואליים.

תפיסת המיניות של ילדים ובני נוער בתרבות המודרנית אשר מאופיינת בפתוחות, זמינות, חשיפה לא מותאמת גיל, לגיטימיות ועוד, השתנתה מאוד מהתפיסה בעבר, שהייתה מאופיינת ב"תרבות השתיקה". כל אלו משפיעים על התפיסה ועל גבולות ההתנהגות המינית של ילדים ובני הנוער. קיים בלבול בגבולות ההתנהגות המינית - לא תמיד ברור מתי מדובר בחיזור או בחברות ומתי בפגיעה. כמו כן, אנו עדים יותר ויותר לאירועים של בריונות מינית, כזו הבאה לידי ביטוי בהתנהגות מינית לא מותאמת, הטרדות מיניות ולעיתים אף לפגיעות מיניות קשות.

כהורים וכאנשי חינוך, עלינו להיות מודעים למצבי פגיעה אלה בכדי למגר התופעה הקשה. זיהוי מקדמי הסיכון, דיאלוג משמעותי עם הילד, סמכות וגבולות ברורים ועקביים יתרמו לצמצום ומניעת הבריונות המינית. כמו כן, הכרות עם מבחני השוויון, ההסכמה והכפייה כמונחים על פי חוק, מסייעים להבחין מהן התנהגויות מיניות נורמטיביות לבני הגיל, ולהתערב במצבים בהם מתקיימת חציה של גבולות והתנהגות פוגעת.

מערכת החינוך אשר מתמודדת עם תופעת הבריונות המינית מתמקדת בהכשרת צוותים חינוכיים ותכניות מניעה מערכתיות לילדים החל מגיל הגן. תכניות אלה, מתמקדות בנושאים התפתחותיים נורמטיביים מתוך "כישורי חיים" כמו: דימוי עצמי, חברות, אני וגופי, מגדר, גיל ההתבגרות. לצדן, משולבות תכניות העוסקות במניעת התנהגות פוגעת כמו: נגיעות מתאימות ונגיעות לא מתאימות, סודות, מניעת מצבי ניצול ופגיעה וכדומה.

היבט נוסף של תכניות ההתערבות מתמקד בתפקידים של "שומרי הסף" באירועי הפגיעה: הן בשל מעורבותם הגבוהה, והן בשל יכולתם לזהות ולדווח על אירועים אלה. חיזוק לכך נמצא בממצאי המחקרים העוסקים בבריונות בכלל ובפגיעות מיניות בפרט, המצביעים על אחוז גבוה מבין הילדים אשר חוו פגיעה, ונמנעו מלדווח על כך למבוגר. תכניות התערבות המתייחסות לשומרי הסף יתמקדו במודעות למצבי הפגיעה, אחריות הפרט הצופה - משתתף, התמודדות עם מצבי לחץ, אכפתיות, מעורבות ועוד.

סדנא: התנהגויות מיניות פוגעות בגילאים צעירים

ד"ר טליה אתגר

מנהלת תחום פגיעות מיניות עמותת עלם

Talia@elem.org.il

www.elem.org.il

"אלוהים מרחם על ילדי הגן, פחות מזה על ילדי בית הספר ועל הגדולים לא ירחם עוד ישאירם לבדם..." (יהודה עמיחי)
האמנם?

התופעה של ילדים צעירים שלהם התנהגויות מיניות פוגעות באחרים הולכת ומתרחבת, כמו גם המודעות לתופעה זו. המטרה הראשונית של הסדנא היא לעורר ולחזק את המודעות לעצם קיום התופעה, ולכך שאסור לעצום עיניים. חובתנו כבני אדם מבוגרים, קל וחומר כאנשי מקצוע להגיב ולטפל בתופעות אלה.

"החיים והמוות ביד הלשון" – כיצד אנו מכנים ילדים שלהם התנהגויות מיניות פוגעות, והמשמעות של שימוש במילים אלה ואחרות לגבי הילדים ולגבי הילדים האחרים שבסביבתם.

החוק – הבהרה לגבי גיל אחריות פלילית וחוק דיווח

דגש על השוני בין מבוגרים, מתבגרים וילדים בתחום, ומה ההשלכות של שוני זה.

שלוש תפיסות מקובלות על ידי בני אדם בכלל ואנשי מקצוע בפרט לגבי התופעה. תפיסות הנובעות מהצרכים שלנו ומזיקות לילדים. והן: לראות את התוקף כקורבן, לראותו כ"חולה", "משוגע" "סוטה", או להתייחס להתנהגות כ"נורמלית (Boys will be boys). מהי התנהגות נורמטיבית בעולם כל כך "מבולבל".

כיצד נזהה "מתי זה נורמלי"? על פי ארבעה אשכולות של קריטריונים: דינמיקה של משחק מיני לעומת התנהגות מינית בעייתית, היחסים בין הילדים, אופי הפעילות המינית, מאפיינים הקשורים לילד.

מה אפשר וצריך לעשות? "לראות", להגיב! (משמעותה של תגובת "חוסר התגובה") לדווח, להתייעץ.

סדנא : מהפס"ד (הפרת סדר) לרווח : התמודדות עם בריונות והצקה על פי תפיסת חינוך 'דרך כפר'

דו"ת לוי

מנהל מכון חינוך 'דרך כפר'

www.derechkfar.org.il

dotan@yeminorde.co.il

כל אדם וכל ילד מחפש משמעות – כל אדם מבקש להיות טוב ומטיב ורוצה להיות מוערך על ידי החברה. בשביל משמעות צריך משמעות. בעיות משמעות הינן הפרות סדר (הפס"ד) אשר טומנות בחובן הזדמנות משמעותית לקידום ילדים ומתבגרים. במחשבת החינוך "דרך כפר" אנו מבקשים למצות את ההזדמנות החינוכית שבהפס"ד לכדי רווח. בהתמודדות נכונה עם בעיות משמעות נגיע עם הילדים למשמעות אשר הם כה צמאים לה. התופעה של בריונות והצקת בקרב ילדים ובני נוער יושבת בתפיסת החינוך על המתח שבין תיקון הלב לתיקון עולם. קרי בין החוסן הרגשי של הפרט (לטובת העניין המקרין והקורבן) לבין היכולת שלו לראות את הזולת, ואת עצמו כגורם חיובי התורם לקהילה ומשמעותי עבורה.

מה צריך לקרות על מנת שבעיית המשמעות תהפוך למשאב חינוכי?

- קהילת חינוך עם ערכים מוסכמים וכללים ברורים (דרוש כפר שלם בכדי לגדל ילד)
- מחנך ומטפל שמוזהה את החוזקות של הילד ומתווך אותן לו ולחברה. ("כל ילד צריך מבוגר אחד שיאמין בו")
- תגובה חינוכית מתקנת המורכבת מדיאלוג, מעשה והסקת מסקנות:
 - o הקשבה למניע ולדרך בה רואה הילד המציק את מעשיו
 - o דיבור שמבהיר את החוק שהופר ואת השלכות של הפרת החוק
 - o זיהוי הערך שנפגע דרך דיבור מקדם על "למה קיימים החוקים?"
 - o תגובה מעשית- עשייה הנדרשת מהנער על מנת לשפר את תפיסתו את עצמו ואת המקום שתופס בעיני החברה.
 - o סגירה – הסקת מסקנה מהתהליך למחנך ומטפל ולילד.

סדנא: שיח מאחה – תגובה אחרת לבריונות

דליה טאובר

המרכז הישראלי לגישות מאחות

www.rpil.co.il

dalia.tauber@gmail.com

שיח מאחה הוא צורת תקשורת, שפה הנגזרת מתוך תפיסת העולם המאחה, אשר בשנים האחרונות מכונה בספרות המקצועית "פרדיגמה חברתית חדשה". הגישה המאחה (Restorative Practices) היא תפיסת עולם הרואה במערכות יחסים את ליבה של חברה חיובית ומשגשגת, ומניחה שאם צרכיו של הפרט מקבלים הכרה והוא זוכה ליחס הוגן, גוברת נכונותו לעמוד בכללי החברה, לקחת אחריות למעשיו ולסביבתו, להימנע מפגיעה באחרים, ובמידה שפגע – לתקן ולפצות את הנפגעים. עוד מניחה הגישה כי כשמערכות היחסים טובות והדוקות יכולה הקהילה לאכוף ביתר יעילות את הנורמות והחוקים שלה על חבריה, והיא מתמודדת ביתר הצלחה עם קונפליקטים, פגיעות ועבירות. הגישה המאחה משלבת גבולות ברורים ועמידה תקיפה על שמירתם, יחד עם קבלת הפרט והכלתו. היא מתייחסת לפגיעה מתוך השקפה של איחוי ותיקון.

בפני מי שפגע מוצבת בחירה: לקחת אחריות למעשיו, לתקן את הנזק שגרם ולפעול באופן מעשי להבטחה שהתנהגות זו לא תישנה, או לקבל על עצמו את העונש הקבוע בתקנון החוקים. אם יבחר שלא לנצל את ההזדמנות הזאת, או שיתברר כי שאינו מסוגל לעמוד בה – הוא יצטרך לתת את הדין על מעשהו בדרך אחרת, שכן המעשה עצמו אינו מקובל, והחברה לא תעבור לסדר היום על התנהגות זו.

מאז שנת 2000 מיושמת בישראל הגישה המאחה באופן רשמי במסגרת תהליכי קד"ם (קבוצת דיון משפחתית) כחלופה להליך פלילי לבני נוער, בחסות שירות המבחן לנוער, בשיתוף המשטרה ומשרד המשפטים. בקרב מבוגרים מיושמת הגישה במסגרת הליכי גפ"ן (גישור פוגע-נפגע) הנעשים על ידי שירות המבחן למבוגרים במסגרת ההליך הפלילי. במפגש ישיר דנים הפוגע והנפגע בהשלכות מעשה הפגיעה. הפוגע לוקח אחריות על מעשיו ונוקט צעדי תיקון ומניעת הישנות. לתהליכים אלה משמעות רגשית-חברתית, והשלכות חינוכיות מרחיקות לכת. בסדנא נעשתה התייחסות להגדרת הצדק המאחה ולרעיונות העומדים בבסיסו, קישור בין הגישה המאחה לבין בריונות והובאו שני כלים שימושיים המסייעים ביישום עקרונות הגישה בחיי היומיום.

סדנא: תכנית מדריך מוגנות בבית הספר

אשר בן

מנהל חטיבת ביניים בבי"ס שש שנתי ויצו ניר העמק עפולה

Aybenn76@gmail.com

חצר בית הספר מהווה מוקד פעילות מרכזי לתלמידים במהלך יום הלימודים. המרחב הפיזי של חצר בית הספר משפיע על אקלים ביה"ס, על מנת לשמור על מרחב זה כסביבה נעימה ובטוחה שוקד בית הספר על טיפוח החצר באמצעות מתקנים, גינון, שמירה על הניקיון והסדר, הצבת מורים תורנים בהפסקות ונאמני סביבה מבין התלמידים לשמירה על קיומו התקין של מרחב זה. בנוסף לכל אלו, אנו מפעילים יוזמה, שמקורה בתוכנית הארצית של "עיר ללא אלימות", ועיקרה הצבת מדריך מוגנות בית ספרי בשעות הלימודים, שתפקידו להיות נוכח בחצר בית הספר, לפקח ולשמור על הסדר והביטחון במהלך יום הלימודים.

לשם כך גויס אדם, שכישוריו האישיים (מורה לספורט) ואישיותו החברתית משפיעים מאוד על התנהלותו ועומק השתלבותו בבית הספר, המדריך יצר קשרים חברתיים ואישיים עם תלמידים רבים, בעיקר עם אלו שגילו קשיי הסתגלות לתפקוד בשיעורים ובחצר. המדריך יוזם שיחות אישיות עם התלמידים, ומטפל בבעיות משמעת והתנהגות. בין יתר הפעילויות הוקמה קבוצת כדורגל המורכבת מתלמידים בעלי קשיים תפקודיים בלימודים ובהתנהגות, המגלים קושי בהדבקת פערים לימודיים או רגשיים, הקבוצה טיפחה "גאוות יחידה" ומשתתפת בייזום תחרויות ספורט בית ספריות והפסקות פעילות המעניקים תוכן ופעילות חיובית בחצר בית הספר. המסקנה העיקרית מיוזמה זו, היא, שמבוגר אחראי המהווה דמות משמעותית ומודל לחיקוי תורמת לאווירה נינוחה ולתחושת מוגנות בחצר בית הספר.